

Духовні засади професійної діяльності педагога

У статті розглядається духовний аспект професійної реалізації педагога, який є рушійною силою у справі виховання підростаючого покоління. Акцентовується увага на особистості наставника, від духовного потенціалу якого залежать якість і результати педагогічної діяльності.

Ключові слова: *особистість педагога, професійна педагогічна діяльність, духовна реалізація, духовний потенціал, самовдосконалення, справжнє виховання.*

В статье рассматривается духовный аспект профессиональной реализации педагога, который является движущей силой в деле воспитания подрастающего поколения. Акцентируется внимание на личности наставника, от духовного потенциала которого зависят качество и результаты педагогической деятельности.

Ключевые слова: *личность педагога, профессиональная педагогическая деятельность, духовная реализация, духовный потенциал, самосовершенствование, истинное воспитание.*

The article deals with the spiritual aspect of professional development of the teacher, who is the driving force in the education of the younger generation.

Focuses on the individual mentor from spiritual potential which determines the quality and results of teaching.

Keywords: *personality of the teacher, professional teaching activities, spiritual realization, spiritual potential, self improvement, true education.*

Педагогічна професія — одна з найдавніших і найважливіших професій людства. Виникла вона на ранніх етапах розвитку суспільства у зв'язку з потребою передавати підростаючому поколінню набутий досвід. Залишається актуальною й нині, оскільки педагог поряд із священником та лікарем є одним із стовпів духовності, на яких тримається світ. Сіячем розумного, доброго, вічного називають педагога. Від нього – усе найкраще в людині. У слова «педагог» є кілька близьких за змістом, синонімічних термінів: «вихователь», «наставник», «учитель». Всі вони у широкому розумінні означають авторитетну, мудру людину, яка здійснює великий вплив на інших людей. При цьому, за переконанням В. Сухомлинського, важливе значення мають не стільки певні методи і прийоми цього впливу, скільки власна особистість педагога, його індивідуальність: « З того моменту, як маленька людина зробила перший крок по землі, вона починає порівнювати себе з тим, хто її виховує, висуває їй вимоги, вкладає в неї свої духовні сили, хоче бачити в ній свій ідеал»[5, 618]. Тому справжня професійна реалізація педагога полягає не в традиційній передачі знань, умінь і навичок своїм підопічним, а в тому, щоб залишити в них частинку своєї душі, посіяти такі духовні зерна, які в майбутньому дадуть плідний урожай.

Класичний досвід (А. Макаренко, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.), наукові дослідження (Ш. Амонашвілі, М. Євтух, І. Зязюн, М. Ярмаченко та ін.) і практична педагогічна діяльність свідчать, що саме в особистості

педагога закладена виховна сила знань, які отримують діти при здобутті освіти. Освіта, як стверджує Ш. Амонашвілі, нічого не варта без виховного спрямування, яке має проходити через серце вчителя, вихователя. Отож незмінно істинними залишаються слова К. Ушинського: «У вихованні все повинно ґрунтуватися на особистості вихователя, тому що виховна сила виливається лише з живого джерела людської особистості. Жодні статuti і програми, жоден штучний організм закладу, як би хитро він не був придуманий, не може замінити особистості у справі виховання... Без особистого безпосереднього впливу вихователя на вихованця справжнє виховання, що проникає в характер, неможливе. Лише особистість може впливати на розвиток і визначення особистості, лише характером можна утворювати характер» [8, 63-64].

Виходячи з визнання вирішального впливу наставника на зростаючу особистість, ми провели опитування серед студентів державного вищого навчального закладу «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Насамперед нас цікавило питання, яким студентська молодь бачить сучасного педагога, що для неї означає сам термін «педагог». Результати опитування показали, що для більшості студентів педагог - це людина, яка навчає і виховує своїх підопічних, сприяє розвитку та формуванню особистості, прагне бути добрим, гуманним у помислах і діях. Позитивними якостями педагогів респонденти вважають доброту, справедливість, розуміння інших, вміння цікаво навчати, приваблюючи дітей, бути їм другом, радником і мудрим наставником. Із негативних рис – зарозумілість, нездатність доступно навчати, відсутність чуйності й терпимості, необ'єктивність і нечесність.

Обов'язковою нормою у ставленні педагога до дітей, як показало опитування, є справедливість. Будь-які прояви несправедливості з його боку (виділення «любимчиків», необ'єктивне оцінювання знань, поведінки, необґрунтовані вимоги, безпідставні звинувачення, упередженість тощо)

раняють душу, викликають обурення у вихованців і завдають непоправної шкоди освітній справі.

Сучасне студентство вважає також, що важливою для педагога є позитивна емоційна налаштованість, яка виявляється в умінні залишати за дверима закладу неприємні переживання, погані настрої. Педагог, звичайно, не повинен, приховувати свого невдоволення чи навіть обурення, якщо на те є причина, але тут важливе почуття міри. Тому потрібно бути доброзичливим, але не ліберальним, чемним і делікатним, але не улесливим, щедрим на похвалу, але не захвалюючим. Всі емоції, на думку опитаних, краще спрямовувати на те, щоб викликати захоплення у дітей, розкриваючи різноманітний власний внутрішній світ.

Високо оцінюють також студенти довіру у стосунках наставника і підопічних. Довіру з одного боку вважають проявом поваги і прихильності до педагога, а з іншого - основою для побудови стійких і міцних позитивних зв'язків, які залишають неоціненне враження на все життя.

Окремо варто зазначити погляди респондентів на творчий потенціал педагога. Студенти протиставляють сумному одноманіттю, інертності, пасивності, байдужості постійний творчий пошук наставника, його неповторність, унікальність, своєрідність, прагнення внести свій індивідуальний вклад у педагогічну справу, розкриття нових особистісних якостей. Це, на думку більшості студентів, надихає на нові ідеї, сприяє руху вперед.

Окреслені студентами під час опитування та багато інших позитивних якостей є важливими для професійної діяльності педагога. Однак вони не виникають самі собою, їх потрібно плекати. Не те має вагу, які саме якості переважають в той чи інший момент, ніхто зразу не стає професіоналом. Важливо, яким чином ці якості досягаються і реалізуються: зовнішнім шляхом, чи внутрішнім, глибинним. Тому варто намагатися відповідати

духовному портрету фахівця, основу якого складає інтелектуальний, загальнокультурний та моральний потенціал, що реалізується на засадах Істини, Добра, Краси. Істина – це суть, зерно духовності. Її пізнання розширює свідомість, збагачує внутрішній світ, її сенс - служіння високому, вищій меті, де діє перевага духовного над матеріальним. Краса – протидія потворному, емоційно-ціннісна форма вираження власних переживань, свого ставлення до світу; проявляється в культурі педагогічної діяльності. Добро є основою, стержнем духовності, її моральною опорою. Ш. Амонашвілі, застерігаючи від бездуховного інтелектуалізму, який, на жаль, має місце в сучасному суспільстві, попереджає, що не можна давати знання молодому поколінню, не закладаючи духовно-моральне підґрунтя цих знань, бо гальмуватиметься особистісне становлення: «Не можна давати знання, не даючи духовність і моральність своїм вихованцям» [1, 12]. Педагог, на думку вченого, – це людина благородна, яка має міцну духовно-моральну опору. Отже, професіонал, який відповідає духовному портрету фахівця - це творчий, натхненний педагог, який має глибокі знання, широкий кругозір, добре серце, щирю душу, постійно знаходиться «в атмосфері багатого, цікавого, різностороннього духовного життя» [6, 489], здатний пробудити у своїх підопічних потяг до знань, повагу до науки, культури, освіти, прагне прищепити душевність і людяність своїм вихованцям. Він матиме позитивний вплив на своїх підопічних лише тоді, коли постійно вкладатиме у них «частину своїх духовних сил» [6, 59], адже духовність виховується духовністю. Тому необхідно плекати у собі найкращі якості, завжди пам'ятаючи думку Л. Толстого про те, що істинне виховання дітей полягає у вихованні самих себе.

Отож неабияке значення має внутрішня робота педагога над собою, над своїм духовним світом, який є багатограним. Починаючи з себе, необхідно навчитися чесно і об'єктивно визначати власний внутрішній потенціал, давати адекватну оцінку своїм можливостям, оскільки існує духовність зі

знаком “+” та духовність зі знаком “ – “. І від того, в якому ключі реалізовує себе педагог, залежать результати його діяльності.

Порівняльний аналіз реалізації власного потенціалу високодуховного та низькодуховного педагога у взаємодії зі своїми підопічними можна подати у вигляді таблиці:

Таблиця 1

Порівняльний аналіз реалізації духовного потенціалу педагогів

Духовність (+)	Духовність (-)
МЕТА	
Прищеплення основ високої духовності майбутньому поколінню шляхом самовіддачі	Задоволення власних бажань за будь-яку ціну
ДІЇ	
Поєднання свободи дій із повною відповідальністю за них	Свобода без відповідальності
РЕЗУЛЬТАТ	
Повна гармонія із дітьми, вдосконалення особистості, стосунків, розширення власної свідомості, внутрішній злет	Розпад, руйнація, дисгармонія у стосунках із дітьми. Деградація душі

Коментуючи зміст таблиці, варто зробити деякі акценти. Стосовно мети: найкращим прикладом тут може слугувати життя й педагогічна діяльність В.Сухомлинського. Його життєве кредо: “Серце віддаю дітям” - найвичерпніша характеристика самовіддачі педагога. Це переконує у тому, що лише високодуховна особистість прагне передавати багатства своєї душі нащадкам. Для низькодуховного педагога мета - самоціль, що часто супроводжується застосуванням неадекватних методів її досягнення. Це приводить у критичних випадках до утвердження свого “Я” на пониженні інших.

Щодо свободи дій педагога: вона становить собою розумний компроміс між бажаннями, потребами, реальними можливостями та існуючими умовами і передбачає не прагнення робити, що захочеться, а набуття такого рівня, який дає змогу увійти в лад із собою і досягти внутрішньої повноти, щоб спрямувати розвиток дитячої душі на добро. Свобода не існує без відповідальності. Тому чим більшу свободу дій має педагог, тим більшу відповідальність він несе за своїх вихованців перед Богом, власною совістю і людьми. У педагога ж негативного плану свобода дій проявляється у житті за принципом: “Що хочу, те й роблю, - ніхто мені не указ”, адже він працює на досягнення результату будь-якою ціною, вважаючи єдиного себе правим. Живучи за цим принципом, він намагається зняти з себе відповідальність за неуспішних дітей, перекладаючи всю провину на них самих. Не обтяжуючи себе особливою відповідальністю за власні дії, такий вихователь дбає більше про фізичний стан, ніж про духовний розвиток підопічних.

Низькодуховний педагог (а саме: той, що зробив вибір у сторону зла), як свідчить життєва практика, у процесі взаємодії зі своїми вихованцями справляє на них негативний вплив. Перебуваючи у стані постійного незадоволення й роздратування, він із “сіяча розумного, доброго, вічного” перетворюється на примітивного передавача інформації та контролера знань.

На нього все “діє”, він із будь-якої, навіть незначної причини виходить із рівноваги і, як наслідок, - тиск на дітей, окрики, постійні приниження, нереальні вимоги, необ'єктивні оцінки, інколи навіть рукоприкладство. За зовнішньою агресивністю такого педагога ховається його внутрішня слабкість. І результатом його діяльності є розпад власної особистості та руйнування здоров'я оточуючих. Такому “наставнику” не місце серед дітей. Подібна безсердечність окремих педагогів досить часто, на жаль, проявляється в реаліях сьогодення, про що свідчать численні публікації в ЗМІ та окремі телепередачі й репортажі журналістів.

Високодуховний педагог завжди прагне до досягнення гармонії у стосунках із дітьми на ґрунті взаємної довіри і любові. Для нього не існує поганих дітей. Все залежить від того, наскільки глибоко він знає їх і уміє проникати в духовний світ кожного з них, залишаючи там зерна добра. Такий педагог, за словами В.Сухомлинського, завжди є «ідеалом людяності», «головним світочем» для своїх вихованців, спонукаючи їх до духовного зростання.

Педагог, який прагне не стояти на місці, а йти вгору, має сконцентруватися на роботі над собою, над своєю душею. Адже найбільша перешкода на шляху самовдосконалення – ми самі! Тому необхідно отримати перемогу над своїми вадами, що означає: викоринити з себе все негативне, подолати себелюбство, користолюбство, ненависть, заздрість, роздратування, злосливість та ін. шкідливі риси. У протилежному випадку перемогу отримають негативні якості, що приведе до обмеженості й озлобленості. А обмежений і озлоблений педагог, за справедливим переконанням Ш. Амонашвілі, є небезпечним для дітей. Від такого педагога їх необхідно оберігати.

Боротьба з власними вадами – це один з аспектів самовдосконалення. Інший – розбудова себе. К.Станіславський, навчаючи своїх учнів, постійно наголошував на наступному: кожен день, якщо не додаси хоча б краплину у своєму зростанні, вважай для себе безплідно і безповоротно втраченим, тобто втраченим назавжди. В. Сухомлинський застерігав від небезпеки «духовного

окостеніння», яка загрожує не лише молодим, але й досвідченим фахівцям [6, 53]. Тому мало бути хорошим педагогом, який знає науку і є майстром своєї справи. Варто, працюючи за покликанням, завжди прагнути внутрішнього особистісного збагачення, поновлення, поглиблення вдосконалення: «Улюбленим учителем ... стає той, хто кожного дня відкривається перед допитливим юним розумом і полум'яним серцем якоюсь новою гранню. Якщо ви хочете бути улюбленим учителем, піклуйтеся про те, щоб вихованцю вашому було що у вас відкривати. Якщо ж ви кілька років один і той самий, якщо пройдений день нічого не додав до вашого багатства, ви можете стати набридлим і навіть ненависним. Як вогню бійтеся духовного окостеніння. Серця і розум юнаків можна завоювати в наші дні тим сплавом моральної краси й інтелектуального багатства, який відкриває перед юнацтвом все нові й нові якості людини» [7, 141].

Слід звернути увагу на пріоритетність моральної краси у духовному потенціалі педагога. Вона досягається лише тоді, коли народжується з глибин духовного. Знову звернімося до класичного досвіду. Займаючись постійною працею над собою, Л.Толстой ще в молоді роки склав для себе духовно-моральний кодекс під назвою “Правила життя”, де виділив головні аспекти самовиховання й самовдосконалення. Правил близько сорока. Ось деякі з них:

- бути вірним своєму слову;
- завжди доводити почату справу до кінця;
- керуватися волею, а не почуттями;
- завжди говорити правду;
- шукати в інших людях лише хороше, а не погане;
- завжди, у кожную хвилину свого життя керуватися певною метою;
- будь-якою справою виражати любов до людей;
- розглядати причини та можливі наслідки будь-яких явищ і т.д.

У кожного педагога такі правила будуть індивідуальні, але їх дотримання дозволить навчитися чітко ставити перед собою мету і досягати

її, вгамувати власний егоцентризм, остаточно націлити себе на шлях сходження до духовних висот.

Однак важливо, як переконаний Ш.Амонашвілі, пізнати найвищу мудрість: “Кожна дитина – підручник божесвеної педагогіки і він відкривається само собою на тій сторінці, яку ти здатний засвоїти на сьогоднішній день. Однак потрібно зрозуміти, що діти не лише виховуються і вчаться у тебе, але всіма зусиллями виховують і вчать тебе, роблять тебе гідним для себе вчителем” [4, 10]. Тому найвищим благом для педагога є любов до своїх вихованців, яка народжується і живе у його серці за правилом: немає гірших і кращих, є інші. Отож необхідно працювати серцем. Ш.Амонашвілі зазначає, що, працюючи тривалий час лише на рівні свідомості з дітьми, ми “умудрилися, “виховуючи” покоління молодих, не виховати їх” [2, 7]. “Немає нічого – ні любові до ближнього, ні патріотизму, ні терпимості, ні співстраждання, ні поваги, ні свободи, ні справедливості, ні обов’язку, ні віри, ні гармонії... Без твердині Серця і Духу все буде будуватися на піску” [2, 65]. Тому необхідно опановувати мову серця. Тоді вдасться поступово створити навколо себе духовний простір, простір любові і поширювати його на навколишніх. Це сприятиме формуванню, як зазначав В.Сухомлинський, духовної спільності, де панує «інтелектуальне багатство», «моральна одухотвореність» педагогічною працею, де відбувається постійний «обмін духовними цінностями» між діяльними, повними енергії творцями нових ідей» [6, 503], де існує «творче ядро педагогів, одухотворених великою гуманною ідеєю» віри в Людину », що дозволяє «стати справжнім майстром» [6, 502], де першим помічником педагога в бажанні бути кращим є сам вихованець.

Отже, у педагогічній діяльності якість професійної реалізації кожного педагога залежить від розвитку власного духовного потенціалу. Якщо цей потенціал розвиватиметься в позитивному ключі, відбудеться піднесення на нову височінь і створення, зміцненої виховною силою наставників, такої

духовної спільності вихователів і вихованців, без якої істинне виховання неможливе.

ЛІТЕРАТУРА

1. Амонашвили Ш.А. Истина школы / Ш.А. Амонашвили. – К.: СПД А.М. Богданова, 2005. – 72 с.

2. Амонашвілі Ш.О. Без серця що зрозуміємо? / Ш.О. Амонашвілі. – Хмельницький: Подільський культурно-просвітн. центр ім. М.К. Реріха, 2006. – 68 с.

3. Волкова Н.П. Педагогіка [Електронний ресурс]: посібник / Н.П.Волкова. – К.: Видавничий центр «Академія», 2001. – Режим доступу до посібника:

http://ebk.net.ua/Book/pedaqoqics/volkova_pedaqoqika/part5/5101.htm

4. Справжнє виховання дитини – у вихованні самих себе: зб. наук. праць за м-лами третіх Всеукр. читань з гуманної педагогіки. (Київ, 1-2 листопада, 2009 р.) / АПН України, КМПУ ім. Б. Грінченка, Всеукр. Центр гуманної педагогіки. – Хмельницький: Подільський культ.-просв. Центр ім. М.К. Реріха, 2009. – 101 с.

5. Сухомлинский В.А. Избр. произведения: В 5 т. – Т. 1. – К.: Рад. школа, 1980. – 686 с.

6. Сухомлинский В.А. Избр. произведения: В 5 т. – Т. 4. – К.: Рад. школа, 1980. – 680 с.

7. Учитель: Статьи. Документы. Педагогич. Поиск. Воспоминания. Страницы литературы / [ред.-сост. Д.Л.Брудный]. – М.: Политиздат, 1991. – 350 с.

8. Ушинский К.Д. Собр. Соч.: В 6 т. – Т. 1. - М.: Изд-во АПН РСФСР. – 597 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА: Химич Нінель Євгенівна – кандидат пед. наук, доцент кафедри педагогіки і методики дошкільної освіти, завлабораторії духовного розвитку особистості ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»